

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/19168> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Spanninga, Hotso

Title: Gulden vrijheid ? : politieke cultuur en staatsvorming in Friesland, 1600-1640

Date: 2012-06-28

Slotbeschouwing

Tijdens de eerste vier decennia van de zeventiende eeuw stonden in de Friese politiek drie belangen voortdurend centraal: dat van Friesland als vrije republiek, dat van de Unie als geheel en het persoonlijke eigenbelang van de regenten. Deze werden van tijd tot tijd doorkruist door nog weer andere belangen, die soms prevaleerden maar altijd tot moeilijk oplosbare conflicten aanleiding gaven, zoals die van de overheid enerzijds en particuliere schuldeisers, kloostermeiers en belastingbetalers (de boerenbevolking en het gewone volk in de steden) anderzijds, die van steden en platteland, van adel en patriciaat, van Hof, Staten en Gedeputeerde Staten, van grietmannen en ‘ingezetenen’, van stadhouder en regenten, van gereformeerden en rooms-katholieken. In dit boek is een poging gedaan deze belangen, die met elkaar een complex krachtenveld vormden en bepalend waren voor de politieke cultuur in het gewest en voor de verhouding van Friesland met de Unie, te ontrafelen en in hun onderlinge verband te plaatsen.

Zoals in de Inleiding al beknopt werd beschreven, was het grootste probleem in de eerste vijf, zes decennia na het begin van de Opstand de eigenaardige politieke cultuur in Friesland, die werd bepaald door de omstandigheid dat de politieke zeggenschap sterk verdeeld was, meer dan in andere gewesten. Na de Opstand was volgens de Friezen de Friese Vrijheid herwonnen en gingen zij niet alleen opnieuw, zoals in de tijd vóór 1498, hun eigen bestuurders en rechters (grietmannen) kiezen, maar ook – althans voor de drie plattelandskwartieren – de volmachten ten Landdage, zestig in getal. Samen met de tweeëntwintig volmachten van de steden vormden zij de Staten van Friesland, bij wie sinds het einde van de zestiende eeuw het hoogste gezag was komen te berusten. Om als volmacht toegang tot de Landdag te krijgen, vond op het platteland vaak een felle verkiezingsstrijd plaats. Vooral de omstandigheid dat er in de eerste decennia van de zeventiende eeuw nog veel eigenaars-gebruikers waren én dat voor de overige stemdragende plaatsen de pachtboeren normaliter het stemrecht uitoefenden, had grote gevolgen voor het functioneren van de Friese Statenvergadering. Toen het in de jaren twintig en vooral in de jaren dertig vanwege de financiële nood van het gewest een bittere noodzaak werd om nieuwe belastingen in te voeren en bestaande te verhogen, raakten de volmach-

ten en hun kiezers steeds meer in elkaars greep. Besluiten over belastingheffing moesten namelijk worden genomen door volmachten, die gekozen of herkozen wilden worden door duizenden kiezers. Die kiezers waren voor een groot deel gewone pachtboeren, die beslist geen hogere belastingen wilden betalen. Formeel waren de volmachten zonder last of ruggespraak gekozen, maar in de praktijk waren zij met handen en voeten gebonden aan hun electorale achterban. Veel ambtsdraggers, of degenen die juist op het kussen wilden komen, beloofden geen nieuwe belastingen in te zullen willigen teneinde zich te handhaven of om hogerop te komen. Dit verschijnsel zou een hoogtepunt bereiken in de jaren 1635-1637.

Zowel de Friese vrijheidsgedachte als het daarop naadloos aansluitende politieke bestel volgens het representatieve bottom up-model vormde aldus een groot obstakel voor het functioneren van Friesland binnen de Republiek der Verenigde Nederlanden. Weliswaar was het bondgenootschap gevormd om de vrijheden en privileges van de afzonderlijke gewesten te kunnen handhaven, maar tussen de gewesten moest wel worden samengewerkt om de gemeenschappelijke vijand te kunnen bestrijden. En dat betekende dat er geld moest worden opgebracht om soldaten op de been te kunnen houden. Uit onwil en onmacht was Friesland onder de bondgenoten een notoire, zo niet de meest notoire wanbetaler. Uit de Hollandse hoorn des overvloeds vloeiden genoeg dukaten om de oorlog ook zonder de Friese bijdrage gaande te kunnen houden, maar dat wisten ook de Friezen. Sinds jaar en dag was vastgesteld dat Friesland, na Holland het rijkste gewest van de Republiek, een vijfde deel van de bijdrage van Holland zou moeten betalen oftewel 11,4% van de Generaliteitslasten. Deze verdeling was in 1613 nog eens opnieuw door de Staten van Friesland aangenomen. Helaas betaalde Friesland, ondanks deze formele en zeker morele afspraak, vaak te laat en te weinig, en toonde zich tot groot ongenoegen van zijn bondgenoten, het machtige Holland voorop, weinig inschikkelijk om de almaar oplopende achterstanden die daarvan het gevolg waren aan te zuiveren. Talloze bezendingen vanwege de Staten-Generaal konden daaraan weinig verhelpen. De heren keerden steeds met lege handen of hooguit loze beloften uit Leeuwarden terug.

Als de beste of zelfs enige remedie tegen het Friese geldgebrek werd door de Staten-Generaal voortdurend en met klem de invoering van nieuwe en de verhoging van bestaande accijnzen aanbevolen. In feite trachtte Holland aan de andere gewesten, zowel de zee- als landgewesten, zijn eigen belastingstelsel op te dringen, hetgeen niet dan met grote tegenzin werd geaccepteerd en alleen tegen lagere tarieven. Het waren immers ook deze indirecte heffingen op verbruiksgoederen – kortweg ‘gemene middelen’ genoemd – die Holland de financiële spankracht en kredietwaardigheid verleenden om meer te betalen dan alle overige gewesten tezamen. De gemene middelen – die vooral op de gewone man drukten – brachten in Holland globaal driemaal zoveel op als de grondbelasting, de verponding. In Friesland was dat in het begin van de zeventiende eeuw net andersom: daar bracht de floreenbe-

lasting – enigszins vergelijkbaar met de Hollandse verponding – driemaal zoveel op als de bestaande accijnzen. Als zeegewest was Friesland weliswaar niet verstoken van handel en nijverheid, maar het overwegend agrarische karakter van het gewest en het feit dat de steden er kleiner waren dan in Holland, rechtvaardigden waarschijnlijk de klacht dat Friesland teveel betaalde. Dat Friesland niets van de gemene middelen wou weten, had ook alles te maken met de scherpe belangentegenstelling tussen de steden, die bang waren bij de invoering van nieuwe en hogere accijnzen teveel te moeten betalen, en het platteland, dat geen verhoging van de floreenbelasting wenste. Wanneer de Friese steden op de Statenvergadering niet overstemd waren geweest door het platteland, maar meer politieke invloed hadden gehad, zoals in Holland het geval was, dan was er ongetwijfeld onder de burgerij een groter draagvlak geweest voor de zware belastingen die moesten worden opgebracht. In elk geval kon Friesland als soeverein gewest niet zomaar door zijn bondgenoten gedwongen worden. Er zou executie kunnen plaatsvinden, dwang door inlegering van onbetaalde soldaten, maar dat was een hoogst zelden toegepast paardenmiddel. Daarmee was in het Friese geval wel meermalen bedreigd, maar door de complexe binnenlandse situatie was dat steeds achterwege gebleven.

In 1626, na lang aandringen en vele bezendingen vanwege de Staten-Generaal, gingen de Staten van Friesland eindelijk akkoord met de invoering van de gemene middelen. Maar nog voordat de verpachtingen van de inning ervan konden plaatsvinden, brak in de provincie een groot oproer uit. Een mislukte coup poging door de Friese stadhouder Ernst Casimir verergerde de situatie alleen maar. Om het vege lijf te redden moesten de heren van de Staten-Generaal die in Leeuwarden aanwezig waren om de invoering te bevorderen, hals over kop Friesland ontvluchten. Voorlopig bleven de Staten-Generaal zich beperken tot schriftelijke verzoeken om betaling of het sturen van bezendingen. In 1630 bijvoorbeeld, vaardigden zij twee van hun leden en de tesorier-generaal af naar Friesland teneinde de achterstallige legerlasten in te vorderen. Want de geldverslindende belegering van Den Bosch door Frederik Hendrik en Ernst Casimir, noch de inval van de vijand op de Veluwe en diens sterke positie aan de IJssel – die ook voor Friesland een bedreiging vormde – hadden ertoe geleid dat de Friezen de koorden van hun beurs losser maakten of serieuze pogingen in het werk stelden die beurs wat beter gevuld te krijgen. In Leeuwarden stuitte de gezanten op een muur van onwil. Zeven weken lang werden de heren eindeloos aan het lijntje gehouden. Nooit waren genoeg volmachten aanwezig om te kunnen beraadslagen, en pleidooien dat het land in nood was, waren steeds aan dovemansoren gericht.

In januari 1632 vond een nieuwe poging plaats de gemene middelen in Friesland van Generaliteitswege ingevoerd te krijgen. Ditmaal kwamen de heren van de Generaliteit met een grote troepenmacht van in totaal 2000 manschappen, teneinde – in de woorden van een Hollandse gedeputeerde ter Staten-Generaal – de ‘Vriesen met soldaten te temmen’. Hoewel daadwerkelijke executie door de Raad van State

en Frederik Hendrik, die de soldaten ter beschikking hadden gesteld, was afgeraden, werd de Friezen nu de pin op de neus gezet. Desondanks bleef de Friese Landdag verdeeld en besluiteloos, waarop de vertegenwoordigers van de Staten-Generaal op eigen gezag de belastingen invoerden en verpachtten. Maar zodra de Haagse heren en de soldaten – die in de oorlog niet langer gemist konden worden – vertrokken waren, werd de hele zaak opnieuw herroepen.

Twee jaar later herhaalde de geschiedenis zich. Hoewel de volmachten op de Landdag nog steeds niet tot overeenstemming konden komen over zowel de vanuit Den Haag gevraagde geldsommen als de invoering van de gemene middelen, namen de gedeputeerden van de Staten-Generaal toch eigenmachtig de verpachting van de nieuwe belastingen ter hand. Aangezien de accijnzen vooral op het gewone volk drukten, kwam dit in juni 1634 alom in de provincie in opstand. Als kop van jut fungeerden de volmachten, de belastingpachters en hun collecteurs. Tegen de plunderingen en molestaties van regenten viel van overheidswege weinig uit te richten, want de meeste troepen waren te velde. Gealarmeerd door dit volksoproer besloten de Staten-Generaal in overleg met Frederik Hendrik wederom een grote troepenmacht naar het gewest te sturen. Deze bestond uit compagnieën die niet ter repartitie van Friesland stonden, en die dus niet aan de Staten van Friesland en Hendrik Casimir, maar aan de Staten-Generaal en Frederik Hendrik gehoorzaamheid verschuldigd waren. Volstrekt onduidelijk was welke instructie de bezending had, en omdat de Friezen bang waren voor executie, werden zelfs vermetele plannen bearaamd om Friese troepen de indringers tegemoet te laten trekken en hun opmars te stuiten door bruggen en dergelijke te vernielen. Er dreigde een burgeroorlog. In deze gespannen situatie wist de 22-jarige Friese stadhouder en kapitein-generaal Hendrik Casimir – die in 1632 zijn vader was opgevolgd – zowel zijn eigen eer en positie als die van Friesland te redden, door nog vlak voordat de troepen de Friese grens overschreden te paard naar Kuinre te galopperen. Daar wist hij op 22 juni 1634 door een knap staaltje van diplomatieke bluf de troepen eerst tegen te houden en vervolgens onder *zijn* bevel, en niet dat van de Staten-Generaal en Frederik Hendrik, in te kwartieren. Niet uitsluitend in Leeuwarden, zoals de bedoeling was, maar verspreid over de grotere steden en dorpen, teneinde de her en der voorkomende oproerigheid te stillen. Toen de gedeputeerden met slechts een deel van hun troepen, waar ze geen zeggenschap meer over hadden, in Leeuwarden arriveerden, was de angel uit de bezending gehaald. Deze werd dan ook een faliekante mislukking. De Haagse heren moesten, zoals al veel vaker was gebeurd, onverrichter zake de provincie verlaten. Friesland bleef hardnekkig weigeren te betalen. En zolang er geen duidelijkheid over de nieuwe belastingen was, bleef het volk onrustig.

In 1635 daalde de bereidheid van de Friezen om in financieel opzicht met de Generaliteit samen te werken tot het nulpunt. In brede kring nam de ontevredenheid over de belastingdruk en de financiële chaos toe. De zwartepiet voor alle ellende werd toegespeeld aan Johan van Bootsma, als ontvanger-generaal de hoogste belas-

tingambtenaar. Hij werd verdacht van jarenlange malversaties en moest onverwijld zijn niet afgedane rekening over de jaren 1629-1631 indienen. De kwestie-Bootsma werd op de Landdag een splijtzwam van je welste. Globaal waren er op dit moment twee facties op de Landdag, die nu nog scherper tegenover elkaar kwamen te staan. In de eerste plaats de factie rondom de stadhouder en het Hof (de 'Hoffactie'), die tot dusver min of meer de overhand had gehad. Dat was te danken aan het feit dat stadhouder en Hof sinds jaar en dag de magistraatsbestelling in de steden (behalve in Leeuwarden en Franeker) uitoefenden en daarmee een belangrijke hand hadden in de samenstelling van het kwartier van de Steden. Dit was de factie die verhoudingsgewijs het meest geneigd was met de Staten-Generaal samen te werken. Daartegenover stond de 'Statenfactie', bestaande uit veel edelen en eigenerfde boeren, die vooral afkomstig waren uit de rijke kleigebieden van Oostergo en Westergo. Zij sloegen het hardst op de trom van de 'Friese Vrijheid', klaagden het luidst over de te zware lasten en waren dus het meest afkerig van bemoeienis van de Staten-Generaal met Friese aangelegenheden. Door deze factie werden de verdachtmakingen aan het adres van Bootsma aangegrepen om de eigen positie te versterken. Het gerucht werd verspreid dat bij hem veel geld te halen was; zoveel, dat zwaardere belastingen niet nodig zouden zijn. De malcontenten wisten hierdoor zoveel stemmen te verwerven, dat zij zowel in de Kamers van Oostergo en Westergo als in het College van Gedeputeerde Staten de meerderheid kregen. Op de Landdag hield men zich daarna uitsluitend nog bezig met Bootsma het vuur na aan de schenen te leggen en met onderling gekuip om de lucratieve ambten.

Haar wil opleggen kon de Statenfactie evenwel nog niet. Van de twee andere kwartieren vormden de steden het grootste obstakel, terwijl ook Zevenwouden niet geheel op haar hand was. In juli 1635 deed deze factie echter een meesterlijke zet. Bij meerderheid van stemmen, zo werd althans beweerd, besloten de plattelandskwartieren de negen steden de vrije magistraatsbestelling te verlenen, en ze op deze wijze buiten de invloedssfeer van stadhouder en Hof te brengen. Ook de burgerij en het overige volk in de steden was immers opgestookt met de bewering dat alle problemen te herleiden waren tot de wanorde op het comptoir van Bootsma. Velen wilden maar wat graag verlost worden van de leiband van stadhouder en Hof. Gedeputeerde Staten, die gemachtigd waren het besluit ten uitvoer te leggen, gingen bij de betreffende steden langs en verzetten er zonder noemenswaardige problemen de wet. Aldus kreeg de Statenfactie de overhand op de Landdag.

Uiteraard kwam er weer een bezending van de Staten-Generaal naar het weerspannige gewest, in oktober 1635. De vijf heren brachten geen soldaten met zich mee, want die konden in het leger te velde op dat moment niet worden gemist. In Leeuwarden ontmoetten ze de Friese stadhouder Hendrik Casimir, die de nieuwe raadsbestelling uiteraard niet accepteerde. Hij was meer krijgsman dan politicus en zag als zodanig maar één manier om genoegdoening te krijgen. Een aanslag op Leeuwarden en Harlingen met soldaten die tot zijn beschikking stonden, mislukte

echter jammerlijk doordat Gedeputeerde Staten er lucht van kregen. Dit maakte zowel de positie van de stadhouder als die van de gecommiteerden van de Staten-Generaal nog moeilijker. Desondanks verschenen de gecommiteerden op het Landschapshuis om duidelijk te maken waarvoor ze gekomen waren. Friesland, zo werd de volmachten voorgehouden, draagt bijna niets meer bij aan de oorlogsspanningen van de Republiek, zowel te land als ter zee, maar brieven worden niet beantwoord en bezendingen leveren niets op. De schulden moeten nú betaald worden, de gemene middelen ingevoerd, de afgezette magistraten in hun ambten hersteld en de Friese officieren moeten de eed aan de Generaliteit afleggen. Anders zal ingevolge de opdracht van de heren executie toegepast worden. In dat geval zal Frederik Hendrik troepen beschikbaar stellen en zijn de kosten voor de provincie. In antwoord op deze propositie ontkenden de Friezen simpelweg dat er zoveel schuld was. Er was al genoeg geld afgedragen, andere gewesten betaalden evenmin en Friesland was beslist niet in staat zoveel geld als geëist op te brengen.

De gecommiteerden zakte nu de moed in de schoenen. In weerwil van hun bevering hadden zij geen soldaten achter de hand. Op Nieuwjaarsdag 1636 vertrokken zij met de staart tussen de benen. Vervolgens waren de Friezen opnieuw aan zichzelf overgeleverd en vlogen ze elkaar in de strijd om de vette ambten soms letterlijk in de haren. Intussen kwam hun gewest langzaam maar zeker in een financieel moeras terecht. In 1637 werd door de Raad van State berekend dat de Friese schuld aan de Generaliteit – dus nog afgezien van andere schulden – circa 6,5 miljoen gulden bedroeg, ongeveer tweemaal de jaarlijkse opbrengst van de gemene middelen en de verponding in Holland. En dat terwijl het gewest uit alle belastingen slechts een kleine twee miljoen per jaar aan inkomsten had, tegen bijna 2,5 miljoen aan reguliere uitgaven. Wat er tekort was, werd eenvoudigweg niet betaald of met pijn en moeite geleend op de kapitaalmarkt; in de periode 1629-1636 circa 5,5 miljoen.

Na jaren van geduld was voor Holland en de overige gewesten in de Staten-Generaal, alsook voor Frederik Hendrik, die toen op het toppunt van zijn macht stond, de maat vol. De risico's waren te groot geworden: Friesland dreigde naar volstreekte chaos af te glijden en zich buiten het bondgenootschap te plaatsen. In nauw overleg met Frederik Hendrik werd in november 1636 besloten de Raad van State 'en corps' naar Leeuwarden te sturen. Dat besluit werd niet letterlijk bedoeld, want niet de voltallige Raad verhuisde naar het hoge noorden, maar de raadsheren die er aanwezig waren kregen wel volledige bevoegdheden. De Raad had de opdracht gekregen pas uit Friesland te vertrekken wanneer de gemene middelen ingevoerd waren, zodat Friesland voortaan in staat was te voldoen aan zijn financiële verplichtingen ten aanzien van de Generaliteit. Voor het Friese schuldenprobleem moest ook een al eerder aangedragen oplossing worden bevorderd, namelijk verkoop van de Friese kloosterlanden die in 1580 door de Staten van Friesland in beslag waren genomen. Het rendement van dit bezit, ongeveer 18.000 hectare van de

beste landbouwgrond in Friesland, was door de te lage pacht prijzen uiterst laag, want de verpachting bracht naar berekening van de Raad van State jaarlijks slechts 40.000 gulden op. Met de verkoop konden substantiële bedragen voor de staatskas worden binnengehaald, en daarmee konden de Friese schulden aan de Generaliteit, althans voor een deel, worden gedelgd.

Al direct na hun komst werden de heren geconfronteerd met het grootste en meest fundamentele probleem, waar, zoals we gezien hebben, ook eerdere bezendingen op stuk gelopen waren. Zelden of nooit waren in de vier Kamers de voltallige volmachten aanwezig om een besluit te kunnen nemen. Zij waren namelijk met handen en voeten gebonden aan de wensen en verlangens van hun 'principalen'. Dit gold in het bijzonder wanneer op de Landdag de noodzaak zich aandienende nieuwe belastingen in te voeren of bestaande te verhogen en de talrijke achterban daartoe, om voor de hand liggende redenen, niet bereid was. Alsof het de gewoonste zaak van de wereld was verlieten de volmachten dan de Landdag. Nu deze, dan gene, om thuis de achterban te raadplegen. Of ze liepen gewoon letterlijk weg voor beslissingen die bij hun electoraat slecht zouden vallen, want bij de volgende volmachtenverkiezing, die jaarlijks plaatsvond, wilden ze uiteraard graag herkozen worden. Een belangrijke pressiegroep werd verder gevormd door de kloostermeiers, de pachters van de kloosterlanden, die in sommige grietenijen zelfs de meerderheid van stemmen hadden. Zij pachtten hun landerijen voor een appel en een ei en waren uiteraard mordicus tegen de voorgenomen verkoop van hun 'bezit'. Doordat in de vier Kamers ruim tachtig volmachten een stem hadden, en de meeste volmachten zich tot ruggespraak verplicht voelden of hadden verplicht, was de Landdag een duiventil, die eindeloos duurde en waar heel moeilijk knopen konden worden doorgehakt.

De heren van de Raad van State trachtten aanvankelijk simpelweg de gemene middelen in Friesland aangenomen te krijgen, zoals eerdere bezendingen dat ook gedaan hadden. Maar na een wat langer verblijf in de Friese hoofdstad leerden zij het politieke bedrijf kennen, en raakten zij ervan overtuigd dat de aanneming alleen mogelijk was wanneer bestuurlijke hervormingen werden doorgevoerd. Daarbij moest de invloed van het gewone volk worden teruggedrongen en dienden de volmachten ten Landdage zelfstandig beslissingen te kunnen nemen, zonder voortdurend de hete adem van hun kiezersvolk in de nek te voelen. Het bestuur moest een minder instabiele basis krijgen. Met engelengeduld en stap voor stap werden uiteindelijk belangrijke hervormingen doorgevoerd, al gingen deze minder ver dan de Raad van State wel had gewenst. Eerst gebeurde dat met fluwelen handschoenen, maar na verloop van tijd met ijzeren vuist. De Raad kreeg van tijd tot tijd, wanneer het niet anders kon, soldaten ter beschikking, waartegen de talrijke kleine edelen en eigenerfden weinig konden uitrichten. Een belangrijke rol bij deze gang van zaken speelde de Gelderse edelman Alexander van der Capellen, een vertrouweling van Frederik Hendrik, die als lid van de Raad van State op de meest cruciale momenten

in Friesland aanwezig was. Hij verstond als geen ander de kunst van 'persuasie', een kunst die onmisbaar was om de Republiek te kunnen besturen.

De besluitvaardigheid van de Landdag werd verbeterd door resoluut absente volmachten met soldaten van huis te halen om hen te laten vergaderen. Ze konden vaak ook niet eerder dan was afgesproken vertrekken, want wanneer een moeilijk besluit moest worden genomen, werden de poorten van de stad streng bewaakt. De moeilijkste beslissing, de verkoop van kloosterland, kon pas worden genomen nadat de Raad met veel pijn en moeite eerst enkele ogenschijnlijk futiele zaken, waar eindeloos over werd gesoebat, tot een oplossing had helpen brengen. De resolutie om een relatief klein deel van de kloosterlanden te verkopen, werd pas getekend nadat de Raad soldaten op het Landschapshuis had gebracht en met geladen wapens bij de deuren post had laten vatten.

In juli 1638 werd na ruim anderhalf jaar de missie van de Raad van State in Friesland beëindigd. Er was minder tot stand gebracht dan gehoopt, maar er waren belangrijke aanzetten gegeven waardoor op termijn stabielere politieke verhoudingen zouden kunnen ontstaan. De gemene middelen waren aangenomen, de negen steden hadden nieuwe octrooien op hun raadsbestelling gekregen van de Staten-Generaal waardoor de invloed van het gewone volk was teruggedrongen, de stadhouder kreeg de magistraatsbestelling opgedragen waardoor zijn zeggenschap in de Friese politiek sterk kon toenemen, de politieke invloed van de kloostermeiers was geëlimineerd, de eerste kloosterlanden waren verkocht en de positie van Gedeputeerde Staten was versterkt. Ten slotte was de toegang tot de Landdag beter geregeld door het aannemen van vaste formulieren voor de beschrijvingsbrief, de geloofsbriefen die de volmachten dienden mee te brengen en de eed die zij moesten afleggen. Deze maatregelen wierpen in de jaren daarop inderdaad hun vruchten af. In de jaren 1639, 1640 en 1644 werden zonder protest de resterende kloosterlanden geveild. Verder werd door de Staten in 1640 een stemreglement aangenomen, waarin veel van de voorstellen die Van der Capellen eerder had gedaan, waren overgenomen. In dit reglement werd de verkiezingsprocedure precies omschreven. Voortaan was duidelijk bij wie het stemrecht berustte, namelijk bij de eigenaren, en was het veel moeilijker de verkiezingen te manipuleren. Bovendien werd door het aanleggen van stemkohieren precies vastgelegd aan welke plaatsen stemrecht was verbonden. Op de lange termijn had een en ander tot gevolg dat vooral de grietmannen en hun familieleden systematisch stemmende plaatsen gingen opkopen. In veel grietenijen ontstonden daardoor stemmenmonopolies, waardoor de betreffende grietmannen de beschikkingsmacht over hun ambt kregen en jaarlijks de volmachten ten Landdage voor hun grietenij konden aanwijzen. In zekere zin werden zij in de loop van de zeventiende en achttiende eeuw in toenemende mate de enige echte 'vrije Friezen', baas op eigen erf, onafhankelijk van andere eigenaren, van de stadhouder en van kuipende mederegenten.

In 1498 was met de invoering van het landsheerlijk gezag de Friese Vrijheid ver-

loren gegaan en was Friesland van een archaïsche vetemaatschappij overgegaan tot een relatief modern en centraal bestuurd gewest, waarbij sprake was van een centrale belastingheffing en het geweldsmonopolie bij de staat was komen te berusten. Met de omwenteling van 1580, toen Friesland zich definitief aan de zijde van de Opstand tegen het landsheerlijk gezag schaarde en men meende dat de Friese Vrijheid van vóór 1498 was hersteld, kwam aan deze staatsvorming een abrupt einde. Weliswaar bleven de rechterlijke en bestuurlijke instellingen die in de landsheerlijke tijd waren ingevoerd gehandhaafd, maar het belangrijkste verschil was dat nu bij de Staten van Friesland, die onder de landsheren geen bestuurlijke macht hadden gehad, de hoogste macht kwam te berusten. De omstandigheid dat deze vergadering werd bemand door edelen en eigenerfden, gekozen op de oude, ‘communalistische’ wijze, versterkte het Friese particularisme en heeft het gewest in de eerste decennia van de Opstand in hoge mate belemmerd te functioneren in het defensieve bondgenootschap van de Unie tegen de gemeenschappelijke vijand.

Al met al kan worden geconcludeerd dat de Friezen in de beginjaren van de Republiek niet op eigen kracht uit het politieke moeras van hun ‘herwonnen’ Friese Vrijheid konden raken, maar daartoe van buitenaf gedwongen moesten worden. Door hun bondgenoten, uiteraard onder aanvoering van Holland, die hun eigen vooral financiële belang en dat van de Unie als geheel niet uit het oog verloren, werden zij in 1638-1639 hardhandig tot de orde geroepen. Door interventie van de Generaliteit in Friesland werd het grootste probleem van de Friese politiek – de inertie en besluiteloosheid van de Statenvergadering – inderdaad tot op zekere hoogte opgelost, kwam het gewest in politiek opzicht vooreerst in minder turbulent vaarwater terecht, veranderde het karakter van de Friese politiek en politieke cultuur, werd een Fries staatsbankroet voorkomen en werd de verstandhouding met de bondgenoten beter dan deze sinds het ontstaan van de Unie was geweest. Het bondgenootschap was zeker geen idylle waar onderlinge problemen altijd met ‘persuatie’ konden worden opgelost. Maar zonder het streven naar consensus had de Republiek nooit bijna twee eeuwen stand kunnen houden, en die consensus was nu min of meer ook in Friesland bereikt, al was dat meer ondanks dan dankzij de Friezen. Onderzoek zal moeten uitwijzen in hoeverre Friesland ook nadien zich in materieel en mentaal opzicht kon en wilde voegen in het geheel dat volgens de Generaliteit, wellicht tegen beter weten in, het ‘gemene Vaderland’ werd genoemd.